

tankönyvellátásra jut, a kísérletezők nehezen (furfanggal vagy erőszakkal, protekcióval) jutnak hozzá.

Rendkívül érdekes és értékes volt a külföldi főszerkesztők hozzászólása, mondandója. *Ivaskovics Mihály Ungvárról* korrekt ismertetést adott a Kárpátalján használatos tankönyvek mennyiségi és minőségi problémáiról. Szerkesztőségi csoportjának erőteljes igénye, hogy nagyobb önállóságot kapjon a szövegek kialakítása mellett a grafikai anyagok, grafikusok megválasztásában is. Így az ő könyveik is hasonlóan „magyarosabb” jellegű ábrákkal, rajzmotívumokkal gazdagodhatnak, mint például a jugoszláviai (újvidéki, zágrábi) olvasó- vagy énekeskönyvek.

Kecskeméthy Győző Pozsonyból arról számolt be, hogy mintegy 800 magyar nyelvű tankönyv van forgalomban Szlovákiában. A kiállítás megtekintői saját szemükkel győződhetek meg arról, milyen csodálatosan szép, színvonalas művészettörténeti, irodalmi és más természetrajzi tankönyvek kerültek ki a pozsonyi magyar szerkesztőség műhelyéből. (Esetenként pironkodva állapítottuk meg, hogy tanulhatnánk tőlük!) A pozsonyi főszerkesztő fölvetette a gazdaságos szervezés, a közös kiadás, illetve átvételek ügyét, amelyek részleteiről már az előző napokban tárgyaltak a hazai kiadói szakemberekkel.

A konferencia anyagát a főiskola technikai szakemberei, munkatársai egyszerűt magnetofonszalagokra vették fel, másrészt több folyóirat vállalta az írásban is leadott előadások közlését a közeljövőben. Harmadrészt két videofelvétel is készült: egyiket a főiskolások, másikat a Magyar Televízió készítette (ezt, és egy később készített felvételesorozatot a Tankönyvtárról a TV2 sugárzásában láthatták olvasóink). A *Napközben* és a *Szülföldem* rádiós műsort készített, ám a konferencia „utóélete” csak most kezdődik. Az előző konferenciák ajánlásai, összegezései csak hónapok múltán jutottak el igazán a köztudatba és az illetékesek elképzeléseinek a gyakorlatába, ez így is van rendjén.

A konferencia egyik konklúziója, hogy folytatni kell az eddigi kezdeményezéseket, lehetőleg két év múlva újabb nyilvános, országos tanácskozást ajánlatos szervezni az időközben az ELTÉ-nek átadott volt pártfőiskola (korábban a Szent Szív Apácarend) épületében, ahol erre pompás helyszín kínálkozik.

Dobsi Attila: Egy intézmény kálváriája

A PEDAGÓGIAI INTÉZETEK ÉS A '80-AS ÉVEK OKTATÁSPOLITIKÁJA

Az Értelmező Szótár szerint a kálvária „sok szenvedéssel járó hányattatást” jelent. „Egy intézmény kálváriája. A pedagógiai intézetek és a '80-as évek oktatáspolitikája.” — ezt a címet adta Dobsi Attila közelmúltban megjelent könyvének. Magam mint pedagógiai intézeti dolgozó, úgy érzem: aligha fogalmazhatott volna találébban a szerző.

Ráadásul — mint ahogy mi „belülről” megéljük — nincs vége a kálváriának. A pedagógiai intézetek jogállása, fenntartásának kérdése még mindig nem tisztázódott; a tanügyigazgatás, a szakmai irányítás reformja még nem fejeződött (fejeződhetett) be.

1985-ben elindult egy oktatáspolitikai vállalkozás, amely nem kevesebbet akart, mint az iskolákat megszabadítani a rájuk telepedő bürokratikus nyomástól. Már akkor is látszott: e vállalkozás sikere alapvetően attól függ, hogy sikerül-e az iskolai önállóságnak megfelelően átalakítani az iskolák irányítási környezetét.

Ennek a törekvésnek egyik sajátos eleme volt a megyei pedagógiai intézetek kialakítása. Hosszú, keserves kompromisszumokkal terhelt folyamat volt ez az öt év. A könyv erről az időszakról ad — különböző szempontokat alapul véve — egyfajta értékelő tájékoztatást. Mint a szerző az előszóban megfogalmazza: „Elsősorban a pedagógusokra számítunk, végül is róluk szól ez a munka. Másodsorban a vihart meg-, illetve átélt pedagógiai intézeti munkatársak, szaktanácsadók érdeklődésére tarthat számot e könyv. Nem utolsósorban pedig a szakigazgatás különböző szintjein eddig dolgozó, illetve a jövőben is ott tevékenykedő munkatársak, szakemberek olvashatják. Ha ezen felül még bárki kezébe veszi és elolvassa, az már nem várt siker.” (7. old.)

A rendkívül összetett problémát a szerző öt fejezetben tárgyalja (A kiindulási helyzet; Harcol az intézert; A megvalósult intézet; A működő intézet, valamint kapcsolatrendszerének kialakítása; Következtetések és továbblépés). A témaválasztását tekintve, teljesen egyedülálló kötet minden sora arról győz meg bennünket, hogy az intézetekről tudósító elemzési tapasztalatok túlmutatnak a szűken vett intézeten, tehát ezek sorsát szélesebb összefüggés keretében kell figyelemmel kísérnünk.

A szerző a „szélesebb összefüggés” meglátása érdekében — ahhoz, hogy differenciáltan érzékeltesse: e törvényi vállalkozás honnan, milyen alapról indult — először egy viszonyítási ala-

pot, értelmezési keretet körvonalazott. Mint írja: „Ez a viszonyítási alap, értelmezési keret egy *ideáltipikus* értelmezett, reánk jellemző modernizációs útnak a kifejtése lesz... Az ideáltipikus értelmezés azt jelenti, hogy egy modernizációs utat úgy fogunk ábrázolni, ahogy az a maga teljességében a valóságban nem működött, viszont ebből lett megkonstruálva, és mint elemzési eszköz kap szerepet.” (615. old.)

Ehhez a vizsgálódás legfontosabb eszközei a következők voltak: dokumentumelemzés, jogszabáylelemzés, interjúzás, résztvevői megfigyelés, személyes beszélgetések, nemzetközi összehasonlítás.

A rendszerváltás napjaiban naponta szembesülünk az elmúlt negyven év „tervbontásos” iskolájának következményeivel. Ezért is tarthat méltán érdeklődésre a szerzőnek a „Hogyan működött az ismeretátadás koncepciójára szerveződő oktatás-nevelés? kérdésre adott átfogó válasza. Álljon itt néhány fontosabb megállapítás: egy hatalmi—politikai centrumból meghatározták azt, hogy mit, miből, hogyan kell tanítani; az előírtak betartása, az esetleges „kilógók” beterelésére igen differenciált kontrollmechanizmus működött.

A modell iskolafokozatai, iskolatípusai nem voltak képesek önmaguk megoldani tanítási, értékelési feladatait, ehelyett egy olyan elhárítási mechanizmust működtettek, amely mindig egygel „lejjebb toltta a problémamegoldási szintet” (ennek eredményeként az óvoda alapvető funkciója az iskolára való felkészítés lesz). Ez a rendszer egy „végrehajtói szerepre” kárhoztatott pedagógust kívánt, és a gyerek is, mint passzív normabefogadó — ha úgy tetszik alattvaló — volt jelen. (16—20. old.)

Az 1985-ös oktatási törvény egy új folyamatot indított el, „vagyis egy közel negyven évig jól-rosszul... működő oktatásirányítási szisztéma nyikorogva-csikorogva megmozdult, és apró, konfliktusos, feltételek nélküli helyzetben imbolygó lépésekkel elindult egy új oktatásirányítási rendszert intézményesítő útvonalon”. (11. old.)

A törvény alapján bevezetett két lényeges változtatás — az iskolán belüli munkamegosztás, az iskola önállósulása és az irányítás tanácsi szintjének átalakítása — szoros összefüggésben volt a megyei pedagógiai intézet mint szakmai szolgáltató intézet létrehozásával. Létrejöttüktől kezdve kettős funkciójuk volt: az iskolának nyújtandó — ennek önállóságát elősegítő szolgáltatás, — a másik pedig az iskola irányítási — szakigazgatási, igazgatói — szférájának kiszolgálása.

Ebből a két funkcióból következően a szerző arra vállalkozik, hogy az elemzést „... az iskolákra, a szaktanácsadásra, valamint a szakigazgatásra vonatkozó szabályozásra is kiterjessze. Az intézetek szempontjából három szakaszt — a létrehozási folyamat; a fennálló konkrét intézet; a működő intézet — különböztet meg és vizsgál az irányítás központi és megyei szintjén. Tanulságos tükröt tart elénk: hogyan vergődött egy hol „háttér” — hol „oktatási” intézmény az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága, az MSZMP KB, a Minisztertanács, a Minisztertanács Tanácsi Hivatala, a Művelődési és a Pénzügyi Minisztérium, a megyei, állami és pártvezetés utasításainak, rendeleteinek, határozatainak, döntéseinek hálójában. Az igényes és átfogó elemzés — többek között — az alábbi kérdések megválaszolására vállalkozik: milyen legyen a felügyelet? Ki irányítsa a szakfelügyeletet? Mit jelent az, hogy „a központ harcolt”, és közben létrejöttek az intézetek? Mit tettek a megyék? Milyen következményei lettek a „szalámitaktikának”? Hogyan lehet szakfelügyelőből szaktanácsadó?

Az elemzéssel és az ez alapján levont következtetésekkel, a vázolt továbblépési irányvonalal — elsősorban napi tapasztalataink alapján — csak egyetérteni tudunk. Melyek ezek a főbb következtetések?

- Az 1985-ös oktatási törvény végül is egy irányítási reformot valósított meg. A politika ennél többet nem engedett, az MM ennél többet igazán nem akart, így kettőjük kompromisszuma a tanácsi vonal vereségét jelentette.
- Az MM-jogszabály az intézeteket a pedagógiai tevékenységfejlesztés műhelyeként határozta meg ugyan, de vereséget szenvedett az intézet kapcsolatrendszerbeli funkcióit és irányítását illetően. Az irányítási kérdésekben elszenvedett vereség következménye az lett, hogy az intézet kettős funkciója — iskolát és szakigazgatást egyaránt kiszolgáló — intézmény lett.
- Az igazgatás a kompromisszumos jogszabály adta lehetőséggel halmozta el a kettős funkcióból lényegében csak az egyiket teljesítő pedagógiai intézetet.
- Az intézet iskolai és irányítási környezetében bekövetkező ellenkező előjelű mozgások azt eredményezték, hogy az intézetek legitimitása az iskolák szintjén is megfogalmazódott. Mára megindult a szakmaiság-tartalom változása, a korábbi igazgatási dominancia *iskolai dominanciára* módosult. (87—88. old.)
- Ezek a változások azt is jelenthetik „... hogy az oktatás, a közigazgatás, valamint a szakmai infrastruktúra alrendszerei egymástól relatíve elkülönülve saját, rájuk jellemző

szakmaiság szerinti működéssel az *önszerveződő modell* területére lépjenek. Az öt év ehhez volt elég, illetve ehhez öt év kellett.” (89. old.)

Az önszerveződés feltételeinek, a továbblépés lehetséges útjainak számbavételével zárul a kötet. Dobsi Attila — az elemzés alapján — a rendszer és az alrendszer (oktatás, közigazgatás, szakmai infrastruktúra) szintjén javasol változtatásokat. Szinte gigantikus méretű az a feladat, amire felhívja figyelmünket: „... az ismeretátadás tervbontásos szisztémáját *alapjaiban* kell megváltoztatni, illetve a már eddig megkezdett változásokat *következetesen végrehajtani*.” (90. old.)

Az egész kötet szelleme „pedagógiaintézet-barát”. Fontos ez nekünk, itt dolgozóknak, hiszen, sajnos, az intézetet az eddig megtett úton talán csak mi, az itt dolgozók „szerettük”.

Ha pl. csak megyei szinten végiggondoljuk: az intézet már létrejötték a szakigazgatási szervek, művelődési osztályok — egykori „legendás” hatalmát gyengítette, mert — többek között — „elvette” a szakfelügyeletet.

A korábbi szakfelügyelő eddigi felügyelői szerepét „leminősítette” tanácsadóivá. Ezt a szakfelügyelők többsége nagy presztízvesztésként, szerepzavarként élte meg.

Az egyre önállóbbá váló iskolák — főleg — kezdetben az önállóságot „egyedül” szerették volna kipróbálni, és nem igazán igényelték a külső „szaktanácsot”.

Vagyis: miközben a pedagógiai intézetek — napi ütközések, konfliktusok árán — a pártállam oktatásirányítási szisztémájának végleges és visszavonhatatlan összeomlásában „történelmi-nek tekinthető szerepet” játszottak — bár más okból, de — mindenki és mindig „szidta őket”.

A kötet olvasása közben föl-fölidéződött bennem Buda Béla bűvárhasonlata az „empátia-könyvből”. „Különlegesen begyakorlott bűvárok mélyre le tudnak merülni, hogy onnan gyöngyöt tartalmazó kagylót hozzanak fel. A bűvárok élettani adottságától, életkoruktól és gyakorlottságtól függ, hogy ki mennyi ideig képes a víz alatt tartózkodni. Minél tovább tud valaki lenni maradni, annál jobban képes észrevenni a növényekkel benőtt, a fenék kődarabjaival egybeomló kagylókat, sőt, annál inkább marad ideje arra, hogy kiválassza a gyöngyöt legnagyobb valószínűséggel tartalmazó darabokat. A gyöngyhalász lemerülése és felbukkanása egy mozzanat. Egy-egy halász azonban nem egyszer merül le, hanem egymás után, folyamatosan. A korábbi lemerülés emlékei a következő alkalmakkor megkönnyítik a keresést, eredményesebb halászatot biztosítanak.”

A rendszerváltás mai stádiumában úgy érzem: a szerző által kálváriának nevezett úton az intézeti munkatársak kitartóan „bűvárkodtak, keresték” *valódi* szerepüket, a gyöngyöt tartalmazó kagylót.

A végigjárt úton kikristályosodott: a valódi feladat csak az iskolák, az itt tanító pedagógusok, az itt tanuló gyerekek — nemes értelemben vett — *szolgálata* lehet. Ehhez a szolgálathoz nyújt segítséget és ösztönzést Dobsi Attila könyve.

Akadémiai Kiadó, Bp., 1990. 100. l.

DR. FARKAS KATALIN

Mészáros István:

A TANKÖNYVKIADÁS TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

A tankönyvírás történetéről az átlag pedagógus jóformán semmit sem tud. Valóban a neveléstörténet eléggé elhanyagolt területe az elmúlt századok tankönyveinek vizsgálata, pedig ezek a kötetek fontos neveléstörténeti források. Fehér Erzsébet írta kandidátusi téziseiben: „Segítségükkel pontosan nyomon követhető, és belőlük részletesen feltárható egy-egy korszak iskolai tananyaga, ezekből kiolvasható az oktatás iránya, célja, sok esetben az oktatás módszere is. De mindezekből kikövetkeztethető az érvényesíteni kívánt nevelés jellege is.”

Fehér Erzsébet megállapította, hogy sok kutatás foglalkozik a tantervekkel, viszont ke-

vés a tankönyvekkel, jöllehet, ez utóbbiak sokkal konkrétabb formában, az iskolai élet közvetlen közegében tükrözik a tananyagot. Fehér Erzsébet disszertációjában az 1777—1848 közötti időszak magyar nyelvű alsó- és középszintű tankönyveinek hozzávetőleges teljességű gyűjteményét dolgozta fel.

Az előző gondolatok is érzékeltetik, hogy milyen tiszteletreméltó vállalkozásba kezdett Mészáros István, aki a magyarországi tankönyvírás történetét dolgozta fel. Könyvének utószavát Petró András írta, aki a Tankönyvkiadó történetét vizsgálta fel. A könyv fotóit Péterffy István, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Galéria munkatársai készítették. A kötet már az esztétikus fedelével (készítette Kolosváry Bálint) és fedélreprodukciójával felhívja magára a figyelmet (Szepsy Szűcs Levente alkotása).

A rövid bevezetőből fontos ismereteket